

За сприяння Міністерства освіти і науки України,
Національної академії педагогічних наук України

WWW.OSVITUAU.COM

ГАЗЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Видається із вересня 1996 року 2 рази на місяць

№ 7—8 (863—864), квітень 2017

У НОМЕРІ

- Леся Воронина: «Коли пишу, то ніби повертаюсь у дитинство»
- Порушення лексичних норм — найхарактерніша ознака суржику

16 березня Верховна Рада ухвалила в першому читанні за основу законопроект про мовні квоти на телебаченні. У зв'язку з цим знову актуалізувалося обговорення трьох «мовних законів», проекти яких нині розглядають експерти. Відповідає за роботу над законопроектами Комітет Верховної Ради України з питань культури й духовності.

Законопроекти про мову: № 5556 від 19.12.2016 «Проект Закону про мови в Україні» (Лесюк/Васюник; 32 співавтори), № 5669 від 19.01.2017 «Проект Закону про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» (Головко/Матіос; 7 співавторів), № 5670 від 19.01.2017 «Проект Закону про державну мову» (Подоляк/Гопко; 33 співавтори). Усі вони претендують на новизну, актуальність та адекватність, а головне — що швидше прагнуть замінити розмитий і маніпулятивний закон Колесніченка-Ківалова.

Під час обговорення законів один із активістів «мовного фронту» Святослав Літинський зауважив: «60% тез у пропонованих законах уже є в чинних законах, але їх не виконують». Є штрафи, покарання, інспектори й державні стандарти, але в жодному законі не йдеться про промоцію української мови й заохочення до неї; жодна із пропонованих інституцій не зобов'язана займатися промо-кампаніями чи створенням нормальної україномовної соціальної реклами; жодна інстанція не зобов'язана працювати з видавцями й перекладами; не визначено, які органи повинні відповідати за забезпечення можливості вивчати українську мову для тих, хто не мав такої нагоди раніше.

Що ж до законопроекту № 5313 «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації», то він запроваджує на телебаченні обов'язкові квоти передач і фільмів українською мовою. Ідеться про 75% державної мови для загальнонаціональних телеканалів, 50% — для регіональних, а також 75% державної мови для програм новин на ТБ. Під час обрахунку частки української мови рахуватиметься лише мова ведучих програм (а не гостей) і мова фільмів.

Одним словом, ще дуже багато потрібно працювати над справді хорошим мовним законом, який би враховував усі нюанси мовної ситуації. Тим часом ми пропонуємо почитати інтерв'ю з дитячою письменницею Лесею Вороніною, дізнатися про книжковий фестиваль у Житомирі та поповнити свій словниковий запас, пройшовши цікавий тест.

З повагою —

редактор **Наталія КОВАЛЬ**

Newspaper-umg@osvitaua.com

ЗМІСТ

Слово редактора	3
Книжка року — 2016	4

ІНТЕРВ'Ю

Леся Воронина: «Коли пишу, то ніби повертаюсь у дитинство»	6
--	---

5-Й КЛАС

Валентина БАБАК Єдність людини і природи Цикл уроків із вивчення творчості Максима Рильського	10
---	----

Тамара УМАНСЬКА Творчість Миколи Вінграновського Цикл уроків	21
---	----

8-Й КЛАС

Марія ГОЛОМБ-МАСЛОВСЬКА Звертання Розділові знаки при звертанні	32
--	----

ЛІТЕРАТУРА РІДНОГО КРАЮ

Валентина ЄСИПЕНКО Від Конотопа до Сум... Сторінками життєвої долі Григорія Єлишевича. 9-й клас	42
---	----

ПОЗАКЛАСНЕ ЧИТАННЯ

Наталія ЯНЕЦЬ Галина Пагутяк «Записки Білого Пташка» Фантастика й містика	47
--	----

ТЕМА

«ДієСлово» Перший житомирський книжковий форум	57
---	----

АКТУАЛЬНО

Олександр ПОДОЛЯК Достиглий овоч, або Полювання на словникові перлини	63
--	----

КЛЮЧ РОЗУМІННЯ

Володимир МЕЛЬНИЧАЙКО, Мирослава КРИСЬКІВ Порушення лексичних норм — найхарактерніша ознака суржику	66
--	----

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

Валентина КРУПЕНЯ Вивчення біографії письменника Конспекти-схеми	75
---	----

Світлана БОСАК ЗНО — 2017 Тестові завдання з української літератури	85
--	----

ПОРУШЕННЯ ЛЕКСИЧНИХ НОРМ —

найхарактерніша ознака суржику

Володимир МЕЛЬНИЧАЙКО, доктор педагогічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка;
Мирослава КРИСЬКІВ, кандидат педагогічних наук кафедри української мови та методики її навчання

У статті йдеться про один із типових видів порушення мовних норм — використання елементів чужої мови (інтерференцію), з'ясовуються причини такого явища і шляхи проникнення його в українську мовленнєву практику. Рекомендуємо вправи для запобігання таким помилкам та усунення їх.

Проблема мовної культури завжди існувала, а нині залишається особливо актуальною. Мовлення має відповідати загальноприйнятним, єдиним для усіх мовців нормам. Без цього не може бути взаєморозуміння і взаємодії людей — громадян своєї держави. І тому мовлення кожної людини — це своєрідна візитна картка, показник рівня її освіченості й культури. До того ж це показник культури суспільства. Усвідомлюючи це, кожен народ прагне вдосконалити й розвинути свою мову, кожен патріотичний уряд захищає мову свого народу, створює умови для її збагачення й очищення від чужих впливів. Так, наприклад, у Франції прийнято закони, що передбачають покарання за необгрунтоване вживання запозичень з англійської.

Якщо ми, українці, з цієї точки зору глянемо на себе, то побачимо дуже непривабливу картину. Правильну, чисту українську мову ми чуємо і хіба що з уст письменників, учених-філологів, артистів, та й то далеко не завжди. Мабуть, носіїв високої культури українського мовлення вже нині поіменно можна б заносити до «Червоної книги». Найчастіше наші висловлювання рясніють різного роду порушеннями мовних норм. І не лише в повсякденному побутовому спілкуванні, а й у сферах цілком офіційних — у радіо- і телепередачах, у промовах і доповідях, у виступах депутатів на сесіях Верховної Ради України, навіть у зверненнях керівників держави, людей різного рівня освіченості, аж до академіків включно. Не становлять винятку і ті, хто передусім мав би стояти на сторожі чистоти рідного слова — викладачі, учителі. І, як не дивно і не сумно, мало кого це турбує.

Щоб переконатися, наскільки вкоренився і розрісся у нас мовний бур'ян, досить порівняти україномовні виступи в радіо- і телепередачах з російськомовними, у яких грубих помилок незрівнянно менше.

Про масову мовну практику вже й говорити не доводиться: значна частина України користується так званим суржигом — жахливою мішаниною української та російської мов. Масштаби цього лиха давно переросли індивідуальні параметри і досягли загальнонародних.

Щоб успішно протидіяти цьому згубному процесу, що примушує замислитися над майбутнім нашої мови і її носія — українського народу, треба знати його витоки і причини, механізм його дії. Особливо важливо це для тих, хто перебуває на передньому краї боротьби за грамотність і культуру мовлення, — учителів-словесників.

У чому ж причини нашого мовного нехлюйства? Як і чому виникає суржик? Які механізми його поширення?

Причин кілька. **Перша** з них — **історична**. Це — кількостолітня бездержавність українського народу, яка звузила сферу застосування нашої мови. Зокрема, наука, освіта, правоохоронна система, армія та інші сфери суспільного життя функціонували за допомогою мови тієї держави, до якої входила певна українська територія, — російської, німецької, румунської, польської, угорської, що унеможливило розвиток наукового, офіційно-ділового, публіцистичного стилів української мови. Але ж люди жили і працювали в межах наявної системи, їм доводилося сприймати і висловлювати, осмислювати й оцінювати явища, для яких не було вироблено засобів —

професіоналізмів, термінів. Допомогало використання слів і виразів іншої мови.

У тих країнах, що нормально розвивалися як держави, що не зазнали колоніального гніту, питання культури мовлення не стоїть так гостро, як у нас. Звичайно, і там не всі розмовляють чистою літературною мовою, і там є певні відмінності між регіональними говірками, але й відхилення від усталених норм у них свої. У нас же — постійне засилля чужомовних елементів — німецьких, румунських, угорських, польських, а в останній час — ще й англійських (чого вартий хоча б отой котячий вигук «вау», що активізується в молодіжному жаргоні). Найбільш згубно позначався протягом століть вплив російської мови.

Друга — **політична**. Намагаючись якнайміцніше утриматись на захопленій території, найагресивніші загарбники всіма засобами прагнули звужити сферу функціонування української мови, для чого вдавалися або до фальсифікацій (наприклад, румунські власті називали буковинців румунами, які забули рідну мову, російські — нав'язували думку, що ніякої української мови нема і не було, що це лише зіпсований польським впливом діалект), або й вдавалися до прямих заборон і репресій (у цьому теж особливо відзначилася Росія).

Третя причина, яку з повною підставою можна було б вважати **шахрайською**, є замаскованим продовженням другої: під облудними гаслами про рівність і братерство в радянські часи робилося все можливе для знищення націй і національних мов, для створення «єдиного советского народа» з єдиною «общепонятною» мовою — звичайно, російською. Так, у сфері освіти вивчення російської мови було обов'язковим, а від національної мови легко було відмовитися, тим більше, що без неї можна було обійтись і під час вступу до вищого навчального закладу, і в процесі навчання, який майже повсюдно здійснювався російською мовою, і в майбутній професійній діяльності.

У таких умовах формувалося й притаманне нині багатьом українцям ставлення до мови лише як до засобу спілкування. А коли скрізь при цьому лунає усім зрозуміла російська мова, коли кожен самими обставинами життя поставлений перед необхідністю користуватися нею, то й втриматися на висоті вимог до українського мовлення дуже непросто. Близькість систем двох споріднених слов'янських мов призводить до того, що у свідомості двомовців здебільшого немає чіткої орієнтації на розмежування елементів кожної з них, отже, й на чистоту мови.

У мовній свідомості людини змішуються елементи двох мов, назви одних і тих самих понять в обох мовах сприймаються як синоніми — слова, що можуть замінювати одне одного. Розуміючи обидві мови, людина у власному мовленні користується їх сумішшю.

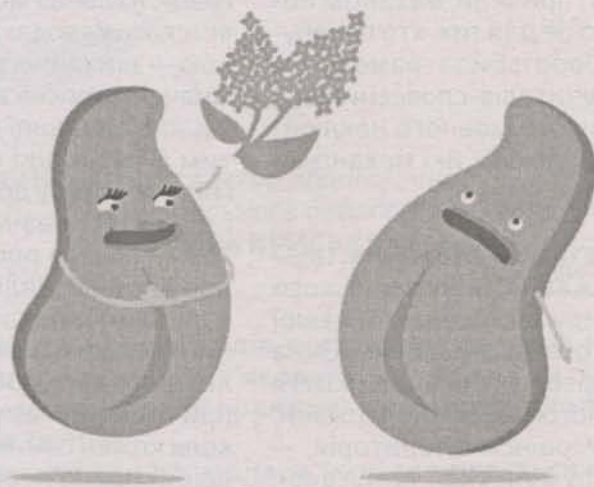
Якщо мовні системи далекі одна від одної (українська, з *одного боку*, і німецька, румунська чи угорська, з *іншого*), відрізнити чужомовні елементи порівняно нескладно, і тому проникнення їх в українське мовлення незначне (наприклад, із німецької ввійшли в розмовне мовлення Західної України: *фест* — *дуже*, *файно* — *гарно*, *зицирувати* — *муштрувати*). Якщо мови споріднені, таких чужорідних елементів проникає більше (наприклад, з польської *жонца* — *управитель*, *в'єнце* — *більше*, *п'єц* — *піч*, *іти на роздобенди* — *на пошук чогось*, *цьотка* — *тітка*) і чимало інших слів та виразів, які ще й досі зберігаються в діалектному мовленні. Найбільш інтенсивно відбувається змішування під час контактування двох близькоспоріднених мов, української і російської. Такі процеси прийнято називати інтерференцією.

Оскільки це не стає перешкодою для спілкування (за винятком небагатьох мовних засобів, наприклад, міжмовних омонімів), то в багатьох мовців складається враження, що дбати про чистоту свого мовлення, оберігати його від засмічення словами і виразами іншої мови не обов'язково. «Яка різниця, яке слово застосувати,

головне, щоб було зрозуміло», — така думка, на жаль, часто підтримується і на офіційному рівні, наприклад, у політичних дебатах.

Відомо, що в системах двох близькоспоріднених мов явища тотожні (наприклад, спільні слова типу *рука*, *високий*, *сто*, *читати*); частково подібні (наприклад, творення слів чи наявність морфологічних форм), протилежні (наприклад, відмінювані форми вищого ступеня прикметників в українській і невідмінювані в російській мові, різне відмінювання числівників типу *п'ятдесят*), специфічні (наприклад, кличний відмінок в українській формі, активні дієприкметники від дієслів з постфіксом *-ся* типу *движущийся* в російській). Зрозуміло, що саме ті елементи, якими одна мова відрізняється від іншої, мусять визначати зміст роботи, спрямованої на підвищення культури мовлення.

Без сумніву, жодна мова не може відгородитися від впливів інших мов. У кожній мові є значна кількість іншомовних запозичень. Але ж запозичувати варто лише ті елементи іншої мови, яких немає у своїй. Скажімо, громіздке словосполучення «*електронна обчислювальна машина*» було замінено словом «*комп'ютер*». Такі запозичення потрібні, вони збагачують мову, розширюють її комунікативні можливості. Коли ж свої слова і вирази замінюються чужими без будь-якої потреби — то це вже не що інше, як перші кроки виродження і деградації.

Ходімо в ботанічний сад! Там бузок цвіте...

P. S. «Сирень» — це суржик.

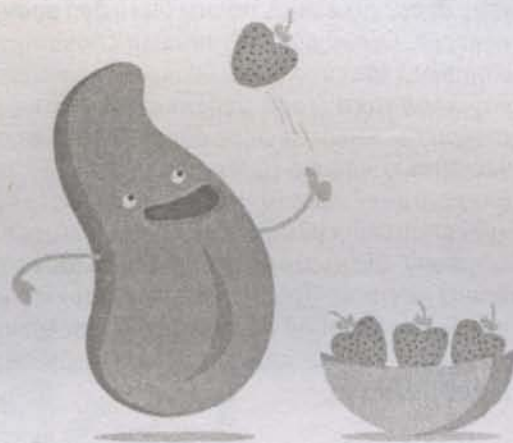
Шкідливість інтерференції посилюється непомітністю, підступністю її дії. Початковим її станом є вкраплення окремих слів іншої мови у наші висловлювання. Кожен із тих, хто користується двома мовами, знає ситуації, коли в пам'яті своєчасно не спливає потрібне слово чи вираз, а напихваті слово іншої, зрозумілої для співрозмовника мови. Часу на пошук відповідника під час спілкування немає — ось і з'являється чужорідний елемент, у кращому разі відтінений особливою інтонацією.

Здавалося б, нічого страшного. Але поступово в людини виробляється звичка не обтяжувати себе добором слів, брати те, що першим спаде на думку — адже і так зрозуміло. Та коли під тиском обставин чужу мову доводиться чути частіше, ніж українську, більш читати нею, повсякденно використовувати у власному мовленні, таких вкраплень стає дедалі більше. А кількісні зміни, як відомо, нагромаджуючись, мають здатність переходити в якісні. І людина непомітно для себе доходить до тієї межі, за якою вже складно визначити, якою ж мовою вона користується: так тісно переплітаються в ній елементи двох мов, у нашій ситуації — української і російської.

Суржик, який нині заповнив ледь не всю Україну, — це шлях до повного самознищення нації. Якщо людина повсякчас у різних сферах життя і діяльності стикається з чистою російською мовою, сама ж користується суржилом, останній вже сприймається як своєрідний розмовний малоросійський діалект, як відгалуження цієї мови. Такого мовця нескладно переконати і в тому, що ніякої української мови «не было, нет и быть не может». Ось чому усі намагання узаконити російську мову як державну чи, більш закамурфльовано, офіційну й намір узаконити єдину офіційну мову звичайно ж, російську, для всього «оновлюваного» Союзу суверенних держав не можна розцінювати інакше, як ще одну не дуже вдало замасковану спробу знищення національних мов і самих націй.

Сказане аж ніяк не означає заперечення потреби вивчати іноземні мови. Знання будь-якої мови збагачує людину, розширює світогляд, розкриває нові шляхи для пізнання світу. Але вивчати чужу мову треба після оволодіння рідною, на основі неї, реалізуючи Шевченків заклик «чужому научатися і свого не цуратися», не допускаючи витіснення рідної мови з жодної галузі суспільного життя.

Нині, після тяжких століть національного гноблення, жорстокого викорчовування

А ви вже встигли поласувати полуницями P. S. «Клубніка» і «клубника» — це суржи

найменших паростків національної самосвідомості, ми переживаємо благодатний, хоч і складний час духовного відродження. Пробуджується з летаргійного сну байдужості народ, шириться зацікавлення історією України, утверджується прагнення усвідомити, хто ми, яких батьків діти, яке наше місце серед народів світу, яка доля чекає нас у майбутньому. Та в останні роки процес суржикізації несподівано знайшов ще одне джерело підтримки — комп'ютерний переклад. До нього вдаються і учні, і студенти, і вчителі. Ті, кому невтямки, що технічні засоби мають сприяти реалізації цілей навчання, а не руйнувати нормальний навчальний процес.

А саме це спостерігається в тих випадках, коли хтось шукає не інформації, яку потрібно осмислити, а готових текстів. Тому в письмових роботах, виконаних на різних рівнях освіти, натрапляємо на трагікомічні приклади: Одним з розрядів є **особисті займенники («личные»);** У цій сім'ї всі були **дієприкметникові до мистецтва («причастные»);** Порядкові числівники змінюються за **пологами, числами і відмінками («родами»);** Синтаксичні зв'язки поділяються на **твір («сочинение»)** і **підпорядкування («подчинение»)** тощо. І навіть у солідній перекладній книжці науково-популярного змісту, опублікованій у ще соліднішому видавництві, можемо натрапити на такі, наприклад, перли: У цьому районі зникло понад 100 літаків і **судів;** Судна тонуть або **перегортаються;** учені дотримуються **наступної думки...;** У цієї істоти **плечі ширші,** ніж у людини; Люди не мали жодної **згадки про небезпеку;** Передували

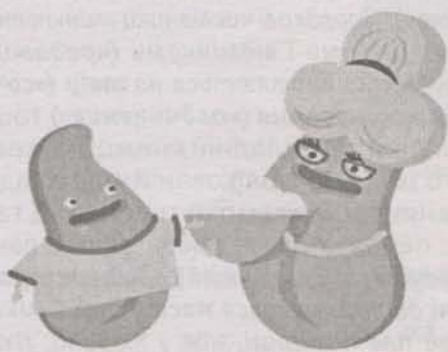

три дорослих вовка, потім бігли два **вовча**; Зникали волосся; Серед вовків знайшли спочатку дівчинку, а потім хлопчика («мальчика») десяти років. Обидва **хлопчики** («оба ребёнка») так і не навчилися говорити; Янгол постав дітям з **причетною** («причастной») чашею (йдеться про обряд причастя); Електричні лампи **накалювання**; Зображення чудернацької **судини**; **Світовий** («мировий») суддя кантону; Від цього **чистіше і світліше** сталінський образ не стає; Присудити до **вищої** міри покарання; Був присутній на **скресанні** («вскрытии») саркофага. Тут уже явна суржикізація переходить в дебілізацію.

Пам'ятаймо: відродження народу неможливе без відродження мови. Від того, воскресне вона, як фенікс із попелу, чи безслідно розвіється на роздоріжжях історії, залежить, стане Україна сильною незалежною державою чи й надалі житиме як провінція «руського мира», залишаться українці великим європейським народом чи будуть лише русинами, новоросами, таврійцями, поліщуками, хохлами — різношерстним населенням території, що й назви не має.

Тому усім нам разом і кожному зокрема необхідно дбати про те, щоб, як мріяв Іван Франко, нестертий слід нашої мови записати між культурні мови народів світу. І робити це треба зараз, сьогодні і повсякчас. Наш порятунок — у свідомому ставленні до власного мовлення, усамоконтролі, постійному відчутті відповідальності за рідне слово. Тільки так можна уникнути згубного наслідку інтерференції суржикі, який підступно проникає в різні ділянки мовної системи.

Смакота! Бабуся приїхала й домашнього сиру привезла! P. S. «Творог» – суржик.

Особливо виразно виявляється суржик у сфері **лексики**. Найчастіше він полягає у заміні українського слова російським. Таких прикладів безліч — від суто побутових лексем типу *тряпка* (ганчірка), *мусор* (сміття), *уют* (затишок), *наоборот* (навпаки), *вопше* (взагалі), *ладно* (добре, гаразд), *красний* (червоний), *сіреневий* (бузковий) до офіційно-ділових: *виговор* (догана), *заказ* (замовлення), *удостовереніє* (посвідчення), *справка* (довідка), *слідуючий* (наступний). Такі слова, набуваючи характерного для української мови звукового оформлення, а часто й утворюючи властиві нашій мові граматичні форми (*красна, красне; у справці, за справкою*) вживаються без будь-якого вагання й сумніву. Ще гірше, коли такі слова зберігають і російське звучання (*харашо, ковйор, воротнік, лічно, всьо равно, строітель*).

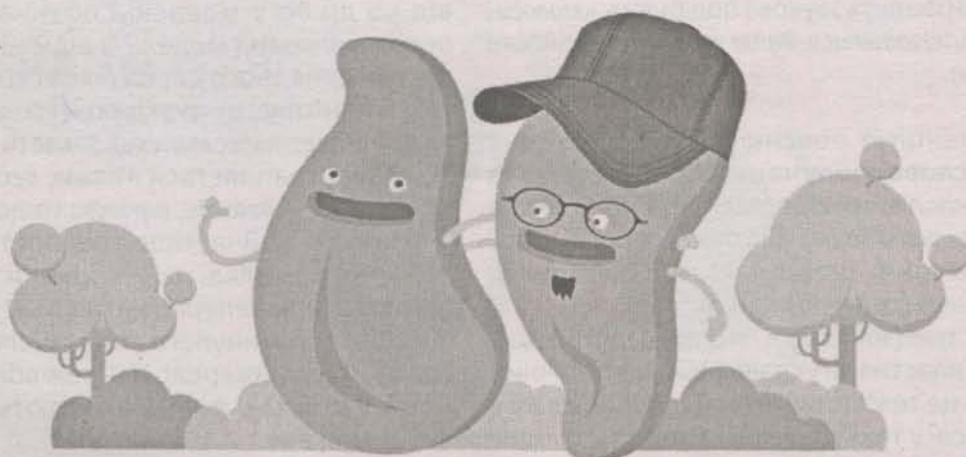
Окремої уваги заслуговують слова, які за подібного **звучання** відрізняються **значенням**: у цьому випадку заміна українського слова російським може призвести до перекручення змісту висловлювань, до утруднення мовного спілкування. До таких русизмів належать, наприклад, *являється* (є), *борг* (долг, обов'язок), *мішати* (заважати), *другий* (інший) *показалося* (здалося), *відказати* (відмовити), *брак* (шлюб), *час* (година), *неділя* (тиждень), *вірно* (правильно), *установити* (втомлюватися). Кожне з них в українській мові має зовсім інше значення, ніж у російській, а нерідко і кілька значень. Так, російське *адрес* має в розмовному мовленні два відповідники — *адрес* (вітальний), *адреса* (на конверті), *относится* — *і відноситься, і ставиться, і належить*.

Помилки, викликані некритичним переносом багатозначних слів чужої мови у власне українське мовлення спостерігається і в багатьох інших випадках.

Отношение — це не лише відношення, а й ставлення, стосунки, взаємини; *способный* — не лише здібний, а й здатний; *общий* — не лише загальний, а й спільний; *общество* — не лише товариство, а й суспільство, громада; *частний* — не лише частковий, а й приватний; *область* — не лише область, а й галузь; *заключатъ* — не лише заключати, а й полягати, міститися, ув'язувати, укладати. Такі приклади можна продовжувати до безконечності. Усі вони свідчать про багатство української мови, її великі виражальні можливості, якими треба вчитися користуватися.

До суржикі призводить і калькування. Так, останнім часом нерідко доводиться чути вислів «*я рахую*» в значенні «*я вважаю*». Слово українське, але вжите у невластивому йому значенні: ним механічно замінене російське — «*считать*», яке

Вони йшли перевальцем. P. S. «Іти врозвалку» – суржик.

має значення — «рахувати» і «вважати». Кумедно звучить слово «дивитися», вжите замість російського «смотреться» («мати вигляд», «виглядати», «сприйматися»): *Картина добре дивиться. Ти гарно дивишся в цьому костюмі.* До такого ж типу калькованих висловів належать «власне говорячи» («собственно говоря»), «на громадських початках» («на общественных началах»), «тим не менше» («тем не менее»), «добре розташовані до нас» («хорошо расположены») тощо. Як бачимо з останніх прикладів, інтерференція проникає і у сферу фразеології. Але ж фразеологізмів перекладати не можна. Тому не слід вживати «*приймати участь*» (бо «принимать участие») чи «*кидатися в очі*» (бо «бросаться в глаза»), оскільки правильними українськими відповідниками є «*брати участь*», «*впадати у вічі*». На культурі нашого мовлення негативно позначається те, що більшість із нас погано знає українську фразеологію, крилаті вислови українського походження. І тому, коли виникає необхідність надати вислову більшої емоційно-експресивної вагомості, ми вдаємося до засобів іншої, здебільшого російської мови. Навіть тоді, коли аналогічні вислови є в текстах українських авторів.

Навіть **жаргонізм** (а це теж засіб експресії) носії української мови частіше використовують російські (*балдеть, вкаливать, общага*). Це теж крок до втрати українського колориту нашого мовлення. Такі ж наслідки має і вживання власних

назв. Ми говоримо про *Германію, Румунію, Венгрію*, діти наші перестають називатися *Івасиками* чи *Андрійками, Наталочками* чи *Оленками*, а стають *Ванями* і *Андрюшами, Наташами* і *Альонами*. Не завадило б задуматися над цим і *папам, бабушкам, дедушкам* (хвалити Бога, *мама* ще в *мамашу* не перетворилася). Розуміється, і вчителям теж.

Граматика порівняно складно піддається іншомовним впливам. Усе ж і тут знаходимо чимало проявів інтерференції. Починають зникати властиві українській мові чергування голосних і приголосних звуків. Хай таких прикладів ще небагато, але вони насторожують. Багато хто полюбає говорити, скажімо, *сок, в бібліотеке*. На утворення морфологічних форм впливає віднесення того чи іншого іменника до певного роду. А в цьому знову ж позначається вплив російської мови. Так, біль частю вважають іменником не чоловічого, а жіночого роду й утворюють форму *біллю*. Замість *посуд* вживають *посуда*, замість *перерва* часто вживається слово *перерив* (хоч є в мові таке дієслово в минулому часі від *перерити*). Інших граматичних характеристик набувають слова *меблі* («*мебель*»), *чорнило* («*чернила*»).

Крім дослівних запозичень, спостерігається використання російських словотвірних елементів для утворення похідних слів від тих, що властиві українській мові: *особенно* (особливо), *більйо* (білизна), *фотографірувати* (фотографувати), *крановщик* (кранівник), *київлянин* (киянин).

Інокли до помилкового словотворення і слововживання призводить звукова подібність: «зголосо-тися» замість погодитися, дати згоду (бо російське «согласиться»).

Інтерференцією пояснюється і вживання **лексичних словосполучень** там, де українська мова має однослівний відповідник: залізна дорога (залізниця), шахова дошка (шахівниця), книжковий магазин (книгарня), цегельний завод (цегельня), стати причиною (спричинитися).

При звертанні (зокрема в листах) дедалі рідше трапляється властивий українській мові кличний відмінок — а це теж вплив інтерференції, адже в російській мові у такій функції вживається лише форма називного відмінка.

У контексті українських висловлювань нерідко трапляється скопійована з російської мови невідмінювана форма вищого ступеня («брат був старше мене»; «Україна стала сильніше»), форма найвищого ступеня з суфіксом **-айш** (височайший) або з допоміжним словом самий (самий багатий). Із паралельних форм «вчителю — вчителеві», «в синім небі — в синьому небі», «буду читати — читатиму» зазвичай поширені спільні з російською мовою. Замість «гляньмо», «вдумаймось» і подібних, набуває поширення «давайте глянемо», «давайте вдумаємось», що є кальками з російської мови. Часто в розмовне мовлення потрапляють російські форми дієприслівників: уходя з дому,

стоя біля вікна. При відмінюванні числівників від 50 до 80 у мовленні починає домінувати російськомовна модель із відмінюванням обох частин складного слова (пятидесяти), у такому самому вигляді ці числівники входять і до складних слів (шестидесятники). Замість форм п'ятьма, десятьма трапляється п'ятью, десятью, замість двічі, тричі — дважди, трижди тощо.

Мабуть, найчастіше трапляється така граматична помилка, як утворення активних дієприкметників теперішнього (типу розповідаючий, біжучий) або минулого (типу відступивший, прибігший) часів. Джерело її — теж вплив російської мови, у якій такі форми вживаються практично без обмежень.

Оскільки в наборі **службових слів** великих відмінностей між українською та російською мовами немає, інтерференція у вживанні їх яскраво не виражена. Можна навести лише кілька прикладів уживання не властивих нашій мові **сполучників**: протиставний сполучникно замість але, однак, проте, причиновий складений сполучник так як замість оскільки, тому що (ця помилка набула останнім часом значного поширення), як будто (ніби, начебто), хотя (хоч, хоча) тощо.

Серед **прийменників** приклади інтерференції також поодинокі. Це, очевидно, зумовлене тим, що непохідні, первинні прийменники для обох мов спільні. Серед похідних, вторинних прийменників можна назвати калькування:

ОПОЛОНІК
(а не половник)

СІЛЬНІЦЯ
(а не солонка)

СЕРВЕТКА
(а не салфетка)

СКЛЯНКА
(а не стакан)

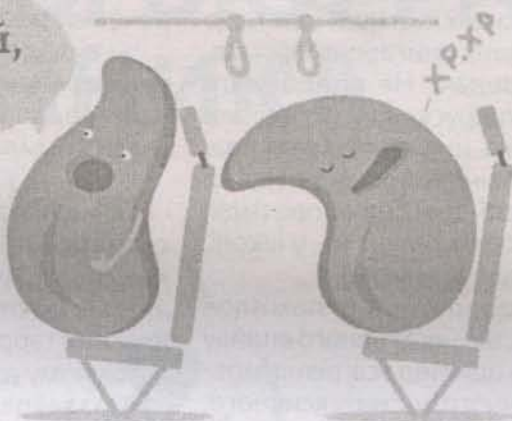
ТАРІЛКА
(а не тарелка)

На наступній,
будь ласка!

Р. S. В українській мові слова «слідуючий» немає!

дякуючи (замість завдяки) — російське «благодаря», не дивлячись на (замість незважаючи на) — російське «несмотря на», а також прями запозичення, наприклад, «спустя два роки».

Є певні проникнення русизмів і в систему частки (пусть, вон, ну-ка, да, хоть, пожалуй) та вигуків (уви! батюшки! ейже-ей! ерунда! чушь! брось!). До найпоширеніших помилок належить вживання слів *тоже* і *также* замість *також*, *теж*.

Під час утворення словосполучень інтерференція спостерігається на рівні лексичної сполучуваності слів та на рівні засобів граматичного зв'язку. Приклади першої з названих груп: *відкрити очі* (розплющити очі), *відкрити двері* (відчинити двері), *привести приклад* (навести приклад), *потерпіти наругу* (зазнати наруги), *здати екзамен* (скласти екзамен, іспит). Маємо справу зі словами, які в українській мові вживаються, але в такі сполучення, як у російській мові, не вступають.

Друга група представлена синтаксичними словосполученнями зі зв'язком керування з такими різновидами:

— прийменникове керування замість безприйменникового: *план по відзначенню ювілею* (план відзначення ювілею);

— безприйменникове керування замість прийменникового: *згідно наказу* (згідно з наказом), *радіти чому* (радіти з чого);

— уживання іншої, ніж потрібно, відмінкової форми залежного слова: *дякую присутніх* (дякую присутнім), *їздити по містам* (їздити по містах), *навчати мові*;

— використання іншого прийменника: *відсутній із-за хвороби* (відсутній через хворобу),

зробити за проханням (зробити на прохання), *скучати по братові* (скучати за братом).

До речі, неправомірне для української мови вживання прийменника **по** трапляється надзвичайно часто: *зошит по математиці* (зошит для математики), *екзамен по історії* (екзамен з історії), *виступити по темі* (виступити на тему).

У повсякденну мову українців проникає дедалі більше російських слів — безсистемною сумішшю двох мов користується майже все населення східних і південних областей. Здебільшого спостерігається, що вимова і словозміна ще українські, а самі слова майже всі запозичені. Ось характерний приклад (з радіопередачі): «Поставки сир'я *почті* прекратилися. Налічія *нема* даже на сутки. Нужно *заключати* договора, а нефть на переработку *ніхто* не предлагає». Від цього недалеко і до повного переходу на мову сусіднього народу, хоч, звичайно, не чисту і грамотну, з українськими елементами, але вже не українську.

Ми, українці західних областей, до цього ще не дійшли. І все-таки... Чому багато з нас, навіть із тих, хто по-справжньому вболіває за долю України, встають не *рано*, а *утром*, не *снідають*, а *завтракають*, ідуть не на *виробництво* чи *будову*, а на *производство* чи *строительство*, не *під час обідньої перерви*, а в *обідній перерив* ідуть не в *їдальню*, а в *столову*? І в магазині купують не *вершки*, а *слівкі*, на городах вирощують не *полуниці*, а *клубніку*, не в *шафах*, а в *шкафах* зберігають одяг, тримають у належному порядку не *меблі* чи *килими*, а *мебель* і *коври*, виносять з квартири не *сміття*, а *мусор*, чистять не *взуття*, а *обув*, не *перуть білизну*, а *стірають бійльо*? І так далі, і тому подібне. Скажете, це дрібниці? Лише окремі слова? Але з дрібниць починається.

А далі ця «корозія нехлюйства» проникатиме дедалі глибше, оскільки чужі слова «напирають» на нас звідусіль — із російських книжок і газет, що заповнили прилавки наших книгарень і кіосків, із кінофільмів і телепередач. Не виробивши в себе імунітет проти цього вірусу суржикізації, ми й не оглянемося, як Галичина, цитадель українства, перетвориться в одну з провінцій Хохляндії. Невже нам цього хочеться? Потрібна активна протидія згубному поширенню суржикі. Зокрема, у школі. І передусім на уроках української мови.

Наведені приклади мовленнєвих помилок переконливо засвідчують, що негативного впливу інтерференції підлягають одиниці всіх рівнів мовної системи — від фонетичного до синтаксичного, навіть будова складного речення. Отже, увага до цієї корозії нашого мовлення має бути постійною. До цієї проблеми можна і треба звертатися під час опрацювання будь-якої програмової теми, добираючи відповідний негативний мовний матеріал і види вправ щодо запобігання появі елементів суржикі й усунення їх.

Матеріалом можуть бути слова, фразеологізми, словосполучення, речення і тексти, наведені не лише в підручниках, а й у відомих посібниках з культури мовлення (наприклад, «Як ми говоримо» Б. Антоненка-Давидовича, «Антисуржик» за редакцією О. Сербенської, «Мова і суспільство: Постколоніальний простір» Л. Масенко, довідник «Неправильно-правильно» М. Волощак, «Культура рідної мови» І. Кочан, «Культура мови» Л. Струганець та ін., у статтях методичних журналів, або й виявлені в рекламі, у газетних публікаціях чи в усному, зокрема учнівському, мовленні.

Вправи теж можуть бути різноманітними за характером завдань. Наприклад:

- тренування у правильній вимові звуків і звукосполучень, у прочитанні буквосполучень;
- вибір суфікса або префікса для утворення похідного слова від наведеного твірного;
- вставка у текст слів замість малюнків з одночасним вибором граматичного форми;
- вибір потрібного (нормативного) слова з числа наведених;
- вибір слова для вставки на місці пропуску;
- вставка залежного слова з метою конкретизації змісту висловлювання;
- запис словами значення цифр у реченнях чи текстах;
- заміна словосполучень одним словом;
- установлення відповідності між компонентами вільних чи фразеологічних словосполучень;
- редагування текстів із неправильно утвореними формами повнозначних слів або недоречно вжитими службовими словами;

- вставка сполучників у складне речення;
- вибір сполучників для утворення складного речення із запропонованих простих;
- виявлення і виправлення помилок певного типу в реченнях і зв'язних висловлюваннях;
- редагування зв'язних текстів із різнотипними помилками.

Усі ці вправи (перелік яких далеко не повний) сприятимуть не лише усуненню помилок, зумовлених інтерференцією, а й формуванню навичок аналізу мовного матеріалу, роботи з чернетками власних творчих робіт, а в кінцевому підсумку — всебічному удосконаленню учнівського мовлення.

На завершення (не «в заключення») — висновок (теж не «заклучення»): кожен, хто належить до людей небайдушких, хто вважає себе культурною людиною і відповідально ставиться до свого мовлення, хто здатний усвідомити важливість мовної культури для себе і для всього нашого суспільства, повинен докласти певних зусиль для самовдосконалення у цій галузі, яка має стати об'єктом спільної уваги і турботи наших культурологічних товариств, усіх громадян Української держави.

Тоді нікому не доведеться рахувати наших мовних помилок, тоді на рахунок нашої громадянської совісті буде менше гріхів перед найбільшою святинєю народу — рідним словом.

Використані джерела

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. — Київ: Либідь, 1991. — 256 с.
2. Антисуржик: Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: посіб. / За заг. ред. О. Сербенської. — Львів, 1994. — 152 с.
3. Культура мови на щодень / Н. Я. Дзюбишина-Мельник, Н. С. Дужик, С. Я. Ермоленко та ін. — Київ: Довіра, 2000. — 169 с.
4. Кочан І. М., Токарська А. С. Культура рідної мови: збірник вправ і завдань. — Львів: Світ, 1996. — 232 с.
5. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум: навч. посіб. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. — 212 с.
6. Струганець Л. Культура мови. Модульний курс: навч. посіб. для студ. філологічних факультетів вишів України. — Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2012. — 195 с.
7. Хом'як І. Навчання орфографії в умовах інтерферуючих впливів // Дивослово. — 1997. — № 7. — С. 52—56.
8. Черемська О. С. Лексична та граматична інтерференція в сучасній українській літературній мові як наслідок українсько-російського білінгвізму: автореферат дис. канд. філол. наук. — Харків, 2002. — 16 с.